

MATURITNÝ OKRUH 4

PRAVOPISNÉ PRINCÍPY V SLOVENČINE

Pravopis je súbor znakov a pravidiel na zapisovanie jazykových prejavov písmenami (malými a veľkými) a interpunkčnými (rozdeľovacími) znamienkami. **Pravopis súčasnej spisovnej slovenčiny je vybudovaný na viacerých pravopisných princípoch s dominantným postavením fonemického princípu.**

Fonemický princíp zabezpečuje vysoký stupeň jednoduchosti a ľahkej zvládnuteľnosti slovenského pravopisu.

- jedna a tá istá hláska (fonéma) schopná rozlišovať význam slov alebo tvarov sa píše jedným a tým istým grafickým znakom (písmenom)

- neuplatňuje sa dôsledne kvôli výnimkám:

- písmená dz, dž, ch, (sú to spojenia dvoch písmen, ktoré sa pokladajú za samostatné písmená), označujú osobitne hlásky v rámci morfému (významových častí slov) (napr.: medzi, džavot, pichať).

- pri stretnutí d - z, d - ž, c - h na hraniciach morfému nejde o osobitné písmená (zložky) na označenie osobitných hlások, ale o stretnutie dvoch hlások a dvoch písmen d + z, d + ž, c + h (odznak, odžať, viachlasný)

- **fonémy d', t', ň, l'** sa označujú:

- ako d', t', ň, l' (s mäkčeňom) pred samohláskami a, o, u, (d'obať, t'ahať, ľud) pred spoluhláskami (Peťko) a na konci slova (laň, volať)

- ako d, t, n, l (bez mäkčeňa) pred e, i, í, ia, ie, iu (deti, leto, nízky, lístie, liať, havraniu)

- **i-ové dvojhlásky**: zapisujú sa znakmi ia, ie, iu; v slovách cudzieho pôvodu, v zložených alebo odvodených slovách na hraniciach morfému obyčajne označujú rôznoslabičné spojenia samohlásky i so samohláskou a, e, u (fialka, protialkoholický, diecéza, protiepidemický, diuretikum, protiumelecký, priučiť);

- **u-ová dvojhláska**: označuje sa jedným písmenom ô (= o s vokáňom), nie spojením písmen, zložkou (uo);

- **fonéma i**: označuje sa 2 písmenami: i a y: píše sa podľa morfematického, gramatického a etymologického princípu;

- spojenia hlások ks alebo gz v slovách lat. a gréc. pôvodu sa označujú písmenom x (xylofón, exemplár);

- **fonéma v**: v niektorých slovách cudzieho pôvodu sa označuje písmenom w (watt);
hláska **k** alebo spojenia hlások **kv**: v slovách cudzieho pôvodu sa označujú písmeno q alebo spojením qu (Quito [kító], Quebec [kvibek])

Morfematický princíp: zachováva sa rovnaká grafická podoba morfémy (písmena významovej časti slova) v rozličných tvaroch a spojeniach slov **bez ohľadu na zmenenú výslovnosť**

- Slovo **chlap** sa vyslovuje so spoluhláskou p na konci slova, ak sa vyskytuje **pred prestávkou** alebo **pred nasledujúcou neznelou spoluhláskou**, napr. chlap sedí. Ak nasleduje slovo so znelou spoluhláskou alebo samohláskou na začiatku a **medzi slovami nie je prestávka**, vyslovuje sa **b**, napr. chlap zastal, chlap ostal [chlab zastal, chlab ostal].

- **predpona** - **roz-** v slove roztrhať (**rostrhať**)

- Pri písaní slov s **predponami s-, z-, zo-** sa morfematický princíp neuplatňuje – tieto predpony sa píše podľa fonematického princípu (podľa výslovnosti): pred neznelou s- (spísať), pred znelou (párovou i nepárovou) a pred samohláskou z- (zbiť, zobrať, zísť sa).

Gramatický princíp: súvisí s takými pravopisnými javmi, ktoré možno vysvetliť gramaticky (poznáním jednotlivých pádov, ich tvarov aj funkcií a pod.)

- týka sa **prídavných mien** (jeden pocestný – dvaja pocestní), **čísloviek** (prvý pretekár – prví pretekári), **neurčitých zámen** (akýsi chlapec – akísi chlapci), **trpného prídavia** (volaný pacient – volaní pacienti), **vybraných slov**

- uplatňuje sa pri rozdielnom písaní **i/í** – **y/ý** v **nominatíve singuláru** a **plurálu prídavných mien** a iných slov skloňujúcich sa podľa vzoru **pekný** (prvý učiteľ – prví učitelia, pozvaný hosť – pozvaní hostia, jeden známy – traja známi)

- **znamená to** – podľa gramatickej kategórie pádu a čísla sa určí, či sa v konkrétnej pádovej prípone napíše **-i/-í** (vzácní vzdelaní žiaci) alebo **-y/-ý** (vzácný vzdelaný žiak)

- Gramatický princíp sa **neuplatňuje** pri písaní adjektív vzoru cudzí: tam sa tvary **N sg** a **N. pl.** píše **rovnako** (cudzí chlapec – cudzí chlapci)

- predložky s, so, z, zo sa píše podľa toho, s ktorým pádom sa viažu: **s, so**: s inštrumentálom, **z, zo**: s genitívom

Etymologický princíp: v predponách a základoch domácich slov sa na označenie **fonémy i, í** sa používajú **písmená i, í** a **y, ý** podľa **pôvodu**, písanie týchto písmen sa v nich zachováva podľa stavu v staršom jazyku, keď existovali **osobitné fonémy i, í** a **y, ý**

- Uplatňuje sa aj pri písaní slov cudzieho pôvodu, ktoré v pravopise zachovávajú pôvodnú podobu, a zachováva sa (najmä vo vlastných menách) aj písanie cudzích písmen

(cylinder, gymnázium, hystéria, história, polygrafia, poliklinika, Röntgen, Słowacki, Magalhães, Győr)

POZNÁMKA: Toto je najťažší maturitný okruh. V jazykovej časti sa to môžete len snažiť pochopiť a povedať svojimi slovami, biflenie nepomôže.

SLOVENSKÝ ROMANTIZMUS

Spoločensko-historické podmienky:

maďarský (národnostný) a rakúsky (hospodársky) útlak

1836 → vychádzka na Devín (Štúr prijal slovanské meno Velislav, Hurban Miloslav → znamenie vernosti slovanstvu)

Znaky literárnej tvorby:

- **stlmený subjektivismus/individualizmus** (s výnimkou Janka Kráľa), pretože **hlavným motívom bol národ**, najprv národná a až potom osobná sloboda !!!
- **námety z prítomnosti, ale i minulosti** = ako podpora národnej hrdosti (Veľká Morava, Jánošík, Matúš Čák)
- **žánre = balada, duma, historická povesť**, **hlavný literárny druh = lyrika**, predovšetkým s **lyricko-reflexívnymi prvkami** (básnik zasahuje do deja a komentuje ho), z **prózy** najmä **historické povesti** a kratšie **prózy so satirickým podtextom, minimum drámy**
- **postavy: pokus o výraznejšiu psychologizáciu**, postavy **podliehajú svojim citom** (vydedenec, pútnik, mních, žobrák, väzeň) a sú **neúspešné pri uskutočňovaní svojho ideálu**, ľudský osud sa **väčšinou končí tragicky**
- **folklórny sylabizmus** = rovnaký počet slabík vo veršoch, **združený/striedavý rým**, verš blízky folklóru a piesni, **zjednodušená obraznosť**, **hovorová reč** (ako snaha priblížiť sa ľudu), čerpanie z **ľudovej slovesnosti**

SAMO CHALUPKA

NAJSTARŠÍ ŠTÚROVEC

→ prvé básne nepísal v štúrovčine, ale v biblickej češtine

a/ jánošíkovská tematika:

Likavský väzeň → o uväznenom Jánošíkovi, ktorý túži po slobode

b/ tematika ľudového a protitureckého odboja:

Branko → podľa zvolenskej miestnej ľudovej povesti o zbojníkovi, ktorý bojuje za práva ľudu (*Chalupka má na epitafe úryvok z tejto básne*)

Turčin Poničan → jednoduchú slovenskú ženu odvedú do tureckého otroctva, žena spoznáva v únoscovi svojho syna, ktorý pred rokmi zmizol, syn ju prehovára, aby s ním

zostala, ale ona sa chce vrátiť "na tie krásne brehy Hrona", t.j. na Slovensko (láska k vlasti víťazí nad materinskou láskou)

c/ historická tematika:

MOR HO! !!!!!

- cisár Konštantín (v prenesenom význame symbolizuje Maďarov) rozširuje v roku 359 územie rímskej ríše, je dobyvačný a chce zotročiť iné národy, dostáva sa na územie Slovenska, do tábora Rimanov príde sedemčlenná družina mladých Slovanov (kolektívny hrdina), ktorí prinášajú cisárovi chlieb a soľ, vítajú ho a opisujú krásy svojej krajiny, cisár dary neprijme, mladíci sa búria proti jeho pýche a bojujú za svoje práva, boj sa končí morálnym víťazstvom Slovanov

- hlavnou myšlienkou básne je **zobrazenie dvoch protikladných svetov** (kontrasty)

→ *túžba po mieri a slobode - násilie a zotročovanie iných národov*

→ *menšina Slovanov - presila Rimanov*

→ *pokora Slovanov - pýcha cisára*

JANKO KRÁľ NAjsubjektívnejší štúrovec

→ v jeho dielach **častá kritika** a **chmúrne nálady**, čo bolo proti „štúrovskej“ koncepcii !!! (rebel)

→ **autoštylizácia, subjektivizácia** (zachytával a vyjadroval svoje vlastné pocity a myšlienky)

→ **ako jediný sa spomedzi slovenských**

romantikov priblížil európskemu romantizmu

a/ lyrika revolučných rokov:

Jarná pieseň → báseň o slobode

Šahy → spomína na väzenie, ale i pesimistický pohľad na výsledok revolúcie

b/ lyrika porevolučných rokov:

Duma slovenská → venovaná Memorandovému zhromaždeniu v Martine

Duma bratislavská → zamyslenie a protest proti zbaveniu L. Štúra profesúry v Bratislave

c/ balady:

Zverbovaný, Kríž a čiapka, Bezbožné dievky → poučenie vyplývajúce zo všetkých balád: “Každé zlo musí byť potrestané.” (nevera, zneuctenie hrobu, roztopašnosť, privolávanie diabla, atď.)

ZAKLIATA PANNA VO VÁHU A DIVNÝ JANKO !!!!!

- **obraz nespokojného mladíka, ktorý chce vyslobodiť zakliatu pannu (= slovenský národ), ale zomiera vo vlnách Váhu**

- autobiografické prvky (autor bol samotár, považovali ho za čudáka)

1. časť → úvahová, **obraz básnikovho vnútra nenachádzajúceho pokoj** (kontrast s idylickým obrazom prírody), Janko nestojí o lásku, nevychádza s otcom (otec je k nemu krutý, ale matka ho bráni), nedodržia zvyky, vzbudzuje v ľuďoch nenávisť, rebeluje a nepochopený uteká do prírody, kde hľadá útočisko a samotu, blúdi krajom v čiernom plášti

2. časť → baladická, Janko sa vrhne do vody, aby zachránil zakliatu pannu, zomrie (podľa poverí si má prevrátiť oblečenie a on to neurobí), vyslobodenie panny = titanský čin

3. časť → epilóg, zobrazuje **posmrtné splynutie hrdinu s prírodou**

charakteristika Janka: typický romantický hrdina, „dobrovoľný“ samotár, čudák, burič, hrdý mladý človek, pre ktorého je typická osobná vzburá (revolta)

hlavná myšlienka balady: **nespokojnosť so svetom, ale aj láska k ľudu a snaha priniesť mu slobodu**

ANDREJ SLÁDKOVIČ

BÁSNIK životného optimizmu

a/ príležitostná poézia:

Nehaňte ľud môj → obrana ľudu

b/ 3 veľké skladby:

MARÍNA

- **1. veľké dielo úvahovej (reflexívnej) lyriky v slovenskej literatúre** (reakcia Štúra na dielo: „Ide o citové výlevy.“)

- 4 základné témy → **mladosť, krása, láska k Maríne, láska k Slovensku**

- **láska = najvyššia hodnota v živote človeka, skladba vznikla ako reakcia na nešťastnú lásku autora k Márii Pišlovej (rodičia ju vydali za boháča), autor sa v nej vyrovnáva i s predsudkami Štúra (ten odsudzoval lásku k žene, tvrdil, že odpútava od vlasteneckej práce)**

- **láska k vlasti a Maríne je rovnocenná** = chce „obe v jednom objímať“

1. **lyricko-epická časť** (vyjadrenie hlbkej lásky k Maríne, autor je opojený láskou, ničoho sa nebojí, iba Maríninho odmietnutia, Marína zobrazovaná ako anjel, bohyňa, Sládkovič postupne opisuje i Slovensko a začína sa prelínať láska kvlasti s láskou k dievčine, nad láskou sa začínajú „sťahovať mraky“, motýľ symbolizuje zvodcu, ktorý lieta z kvetu na kvet, potom sa objavuje had = skutočný zvodca)

2. **reflexívno-symbolická časť** (básnik spoznáva, že jeho láska naráža na neprekonateľné spoločenské prekážky a Marína sa mení na vílu, ktorá ho vábi do Hrona, odolá jej a pokúša sa nájsť iný zmysel života, uvedomuje si, že vlast' ho potrebuje, pokračovaním lásky k Maríne sa stáva láska k vlasti)

- narozdiel od ostatných štúrovcov **nie je Sládkovičova reč odvodená od ľudovej slovesnosti** → je **bohatá na básnické figúry** (kontrasty, paradox, básnické otázky, klimax, antiklimax, litotes – *Nemožno mi ťa neľúbiť*)

- dielo je písané **v 10-veršových strofách**

DETVAN !!!!!

- **lyricko-epická skladba, 5 spevov, národná a sociálna problematika**

- dielo sa odohráva v období vlády Mateja Korvína (idealizovaná postava, zaujíma sa, ako žije ľud)

- hlavnou myšlienkou je **oslava sily, zdravia, čestnosti a spravodlivosti slovenského ľudu** (hlavné postavy Martin a Elena sú ich stelesnením)

1. *spev = Martin*: oslava krás prírody pod Poľanou, spätosť ľudu s prírodou, opis Martina, Martin zabije sokola kráľa Matiaša, pretože sa vrhol na zajaca
2. *spev = Družina*: Martin zobrazený s kamarátmi-valachmi pri vatre, pri speve, mládenec vyslobodí Elenu z rúk zbojníkov (jedného z nich zabije)
3. *spev = Slatinský jarmok*: Martin sa ospravedľuje kráľovi za to, že zabil jeho sokola, kráľovi je mladík sympatický svojou prirodzenosťou a odvahou, dokonca mu za to daruje koňa, keď sa dozvie, že zabil obávaného zbojníka, **najepickejší spev**
4. *spev = Vohľady*: opis Eleny ako ideálnej Slovenky, Elena sa páči kráľovi, odmieta jeho návrhy, pretože miluje Martina, kráľ jej daruje na pamiatku prsteň

5. *spev = Lapacka*: obraz dramatickej verbovačky na dedine, Martin vstupuje do Čierneho pluku kráľa Matiaša pod podmienkou, že si môže nechať svoj kroj, fujaru, dlhé vlasy a Elenu

MARTIN = **netradičná romantická postava** (bez konfliktov, ideálny predstaviteľ slovenského ľudu, sedliak, dobrý syn, čestný, spravodlivý, nenávidí násilie a nespravodlivosť, svoje hrdinstvo chce dokázať v celonárodnom meradle)

JÁN BOTTO

tvorca **NAJKRAJŠÍCH** slovenských **BALÁD**

→ **pojem „zakliata krajina“** = často znázorňoval zakliatu krajinu, pustú a bezútešnú, ktorá čaká na svojho osloboditeľa, silného, osudom predurčeného junáka, ktorému pomáhajú orly, sokoly, rozprávkové bytosti (známa báseň *Orol* alebo *Báj na Dunaji* – osloboditeľom je Štúr), zakliata krajina je alegorickým obrazom utláčaného Slovenska

→ **najviac čerpal z ľudovej slovesnosti** spomedzi autorov slov. romantizmu

a/ prvé básne:

- hlavnou postavou je šuhaj, ktorý sa oduševňuje za veľké činy

b/ revolučné roky: Prísaha

c/ porevolučné roky: Vrahom (reakcia na zatvorenie 3 slovenských gymnázií)

d/ balady: rýchly spád, dialógy, gradácia napätia

Žltá ľalia → Eva sa po Adamovej smrti vydá, mŕtvy Adam prichádza o polnoci pre svoju nevernú ženu a ona mu zomiera v náručí, žltá ľalia = symbol žiarlivosti, trnie a chrastie sú trestom za neveru

Margita a Besná → vdova zhodí svoju nevlastnú dcéru zo žiarlivosti zo skaly pri Strečne, ťaží ju svedomie a nakoniec spácha samovraždu (vychádza z povesti o dvoch skalách v okolí Strečna)

e/ lyricko-epická skladba:

SMŤ JÁNOŠÍKOVA !!!!

- Botto opisuje **Jánošíka ako hrdinu, ktorý bohatým bral a chudobným dával**, skladá sa z **úvodu a 9 spevov**, prvky balady, elégie a hrdinského spevu !

- opis Jánošíkovej družiny, zľapanie, rozlúčka milej s Jánošíkom, sen o mladosti vo väzení, túžba po slobode, cesta k šibenici, lúčenie sa s rodným krajom a poprava, obraz zakliateho Slovenska a oslava Jánošíka ľuďom

- **posledný spev je alegorický** → Jánošíkova svadba s kráľovnou víl je dôkazom jeho nesmrteľnosti

kontrasty: svetlo – tma, sloboda – väzenie, život – smrť, právo – bezprávie, ľud – páni, najdôležitejším kontrastom je **kontrast tragizmu a heroizmu, objavuje sa myšlienka mesianizmu** (národu pomôže len silný jednotlivec)